

AKADEMINIS JAUNIMAS TAUTINIO APSISPRENDIMO KRYŽKELĖJE (EMPIRINĖ PRIEIGA)

Dalia Antinienė

Kauno technologijos universitetas, Kaunas, Lietuva

Dalia Antinienė. Socialinių mokslų daktarė. Kauno technologijos universiteto Psichologijos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptis — tautinis tapatumas, emigracinės nuostatos, socialinis tinklas, neigaliųjų socializacija, kognityvieji gebėjimai.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje pristatomas Lietuvos studentų tautinio tapatumo nuostatų tyrimas. Tyrimo tikslas — nustatyti studentų tautinio tapatumo turinį ir raiškos ypatumus. Tyrimo metu kelti šie uždaviniai: atlikti reprezentatyvią Lietuvos studentų apklausą ir gautų duomenų statistinius skaičiavimus; fenomenologiškai ištyrinėti studentų tautinio tapatumo struktūrą ir apibrėžti šalies kultūrinį kontekstą atitinkančius tautinio tapatumo rodiklius.

Tautiškumo nuostatos tirtos originaliu anoniminiu uždaro tipo klausimynu. Tautinį tapatumą parodančios nuostatos konkretizuotos 33 teiginiais. Iš viso apklausta 712 studentų, besimokančių 9 universitetuose, 2 kolegijose ir 2 aukštesniosiose mokyklose.

Faktorinės validacijos būdu išskirtos Lietuvos studentų tautinį tapatumą nusakančių nuostatų dimensijos: „etnocentrizmas“, „refleksyvus ir demokratinis“, „nuosaikus ir racionalus“ požiūris į tautiškumą, „antietnocentrinės (sąlygiškai kosmopolitinės) nuostatos“, „nacionalistinis požiūris į tautiškumą“. Taikant kelių pakopų faktorinės analizės modelius gauta, kad tautinį tapatumą parodančios nuostatos gana aiškiai poliarizuoja į dvi, kartais viena kitą paneigiančias dedamasias — „modernų“ ir „tradicinį“ požiūrį į tautiškumą.

Visuminei identiteto struktūrai nustatyti naudotas daugiamačių skalių MDS (Multidimensional Scaling) metodas. MDS pagalba gautas tautinio tapatumo raiškos gradacijos modelis, kuriame akivaizdžiai atsiskleidžia keli studentų nuostatų kritiniai būviai.

Naudojant klasterinę analizę (K-Mean Cluster Analysis), tyrimo metu identifikuoti konkretūs studijuojančio jaunimo statistiniai tipai, susiklostantys pagal jų „modernų demokratinį“ ir „tradicinį konservatyvų“ požiūrį į tautiškumą. Paaiškėjo, kad pagal požiūrį į tautiškumą egzistuoja pakankamai skirtingai profiliuotos studijuojančiojo jaunimo grupės. Gauti keturi Lietuvos studentų statistiniai tipai, susiklostantys pagal tautiškumo nuostatų raišką: „modernistai“, kurių santykinis paplitimas tarp šalies studentų siekia apie 14,9%, „etnocentristai“ (21,3%), „dualistai“ (27,5%) ir „abejingieji“ (36,3%).

Raktažodžiai: tautinis tapatumas, socialinės nuostatos, kosmopolitizmas ir etnocentrizmas.

IVADAS

Vieningos, griežtai nusistovėjusios tautiškumo ir tautinio tapatumo, kaip tautiškumo referento, sąvokų sampratos socialiniuose moksluose kol kas nėra: visuomenei modernėjant, šios sąvokos nuolat evoliucionuoja įgaudamos vis kitokią prasmę. Tautiškumas šio straipsnio kontekste traktuojamas kaip žmogaus identiteto išraiška, nusakanti jo santykį su pasauliu, kitomis tautomis, priklausomybę „išivaizduojamai“¹ žmo-

nių bendruomenei, išsiskiriančiai savo specifiniais bruožais ir saistomai labiau dvasiniais nei pragmatiniais ryšiais.

Gana artima tautiškumui — tautinio tapatumo sąvoka. Tautinis tapatumas dažnai suprantamas kaip tam tikra sąlygiškai stabili individo susikurta ar įgyta būseną, susijusi su angažuotu, sąmoningu įsitraukimu į tautos reikalus (Phinney 1989, 1990; Phinney, Rosenthal, 1992; Salazar, 1998 ir kt.). Tai dinamiškas, daugiamatis darinys, besiformuojantis ir funkcionuojantis pagal tam tikrus socialinius-psichologinius dėsnius ir atliekantis daugybę funkcijų. Tapatumas bendrai, kartu ir tautinis tapatumas, yra susijęs su individualia refleksija, savo

¹ Remiantis B. Anderson terminologija, „tauta“ ir „tautiškumas“ yra dirbtinės sąvokos, „kylančios iš naujų žiniasklaidos formų ir plintančios kartu su ekonomine modernizacija“ (Anderson, 1999).

vietos ir vaidmens pasaulyje supratimu (Kroger, 2000; Blank, 2003; Abell et al., 2006).

Tautiškumo nuostatas galima apibūdinti kaip socialines, lemiančias asmens savo paties ir aplinkinio pasaulio sampratą, vertinimus bei elgesį bet kurioje jo veiklos srityje: profesinėje, politinėje, kultūrinėje ir pan., per priklausomybės tautinei grupei prizmę. Šiame straipsnyje sąvokos tautinis tapatumas ir tautinį tapatumą parodančios nuostatos traktuojamos kaip sinonimai, nors platesniame kontekste jos nėra tapačios. Tautiškumo nuostatų sąvoka vartojama turint galvoje socialines nuostatas, nusakančias asmens tautinį tapatumą.

Tautinio tapatumo sąvoka apima asmens pasirengimą įgyti ar internalizuoti su tautiškumu susijusias nuostatas iš emocijų bei informacinių šaltinių: mokyklos, bažnyčios, šeimos, politikų, žiniasklaidos ir kt. Taip suprantamas tautinis tapatumas gali kisti kontinuumu nuo ryškiai pozityvaus (fašistinio-nacionalistinio) iki negatyvaus (kosmopolitinio) su centre esančia indiferentiška pozicija (Dekker, 2001).

Tautinį tapatumą parodančių socialinių nuostatų mokslinė konceptualizacija pastaruoju metu yra ypač plati. Ko gero, tai lemia minėto fenomeno analizavimo įvairovė. Siekdami nustatyti pagrindines tautinio tapatumo nuostatų dimensijas, kai kurie tyrėjai tautinį tapatumą sieja su labai skirtingais fenomenais: pagarba tautos istorijai, paveldo saugojimu, gyvenamąja vieta, pasididžiavimu dėl tautiečių sportinių pergalių, požiūriu į tautines mažumas ir pan. (Kosterman, Feshbach, 1989; Abell et al., 2006).

Šiuolaikinėse mokslinėse tautinio tapatumo studijose tiek užsienyje, tiek Lietuvoje galima išvelgti aiškia takoskyrą: teorinei fenomeno analizei skirtus darbus ir menkai su jais susijusius empirinius tyrimus. Empiriniai tautinio tapatumo tyrimai užsienyje jau turi tam tikrą istoriją ir net nepaisant šio fenomeno tyrinėjimo metodologinių sunkumų yra ypatingai gausūs (Giles et al. 1976; Phinney, 1990; Huddy, 2001; Sears, Henry, 1999; Citrin et al., 2000; Blank, 2003; Dekker et al., 2003; Muldoon et al., 2007; Transue, 2007 ir kt.). Lietuvoje tautiniu tapatumu domimasi, tačiau empiriniai tyrimai, lyginant su užsienyje vykdomais, vis dar yra gana skurdūs ir nenuoseklūs. Tai skatina gilintis į tautinio tapatumo sritį, mėginant atskleisti šiuolaikinio tautinio tapatumo bruožus ir veiksnius, kurie yra svarbūs asmens tapatumo formavimuisi.

Galima pastebėti, kad Amerikos, Vakarų Europos ir Lietuvos mokslininkų atliekami tautinio

identiteto tyrimai gana ryškiai skiriasi. Pagrindinės vakariečių tautinio tapatumo problemos siejamos su asimiliacija ir integracija. Tuo tarpu Lietuvoje problemos kitokios — tai tautinio tapatumo silpnėjimas, emigracija ir pan. Todėl statistiniai dėsniumai ir teoriniai apibendrinimai, nustatyti kitose šalyse bei kultūrose, nors ir yra vertingi, negali būti perkelti ir taikomi Lietuvos gyventojams. Svarbūs dabartinės Lietuvos realijas atitinkantys tyrimai, kurie galėtų padėti atskleisti kultūriškai specifiską tautinio tapatumo fenomeno raišką šalyje.

Taigi, viena vertus, tautinio fenomeno kultūrinis specifiskumas, kita vertus, jo empirinio atskleidimo galimybių įvairovė lėmė tai, kad pasirinktas tyrimo modelis, kurį naudojant analizuojama fenomenologiškai įvestų požymių struktūra ir tokiu būdu mėginamos išskirti pagrindinės tautinio tapatumo dimensijos. Kultūriškai specifiskų, Lietuvos realijas atitinkančių tautinio tapatumo dimensijų išskyrimas ir jų raiškos įvertinimas yra pagrindinė mokslinė problema, sprendžiama šio tyrimo metu.

Tautinio tapatumo tyrimui pasirinkti Lietuvos studentai, t. y. intelektualioji jaunimo dalis, kurios tautinė socializacija aktyviai tebesitęsia. Tai žmonės, kurių tapatumas dar formuojasi ir kurie turi priimti labai svarbius sprendimus savo gyvenime: likti Lietuvoje ar emigruoti, puoselėti tautiškumą ar tapti „pasaulio piliečiais“. Jaunimo, kaip socialinės grupės, tautinio tapatumo tyrimas aktualus ne vien prognostinių galimybių prasme, bet ir todėl, kad jaunimo tautinio tapatumo būvis nėra žinomas.

Tyrimo tikslas — nustatyti akademinio jaunimo tautinio tapatumo nuostatų turinį ir raiškos ypatumus. Tyrimo klausimai: kokie konkretūs rodikliai apibūdina studentų tautinio tapatumo turinį? Kokia studentų tautinio tapatumo nuostatų raiška, kaip stipriai tautiškumas yra išreikštas pagal atskiras dimensijas? Tyrimo objektas — studentų tautinį tapatumą parodančios nuostatos.

TYRIMO METODAI

Tiriamieji. Tautinį tapatumą nusakančių nuostatų tyrimo rezultatai gauti Lietuvos studijuojančiojo jaunimo populiacijoje. Renkantis lizdus atsižvelgta į tokius veiksnius kaip geografinį, mokslo krypties, lygmens, aukštosios mokyklos prestižiškumo ir kitus. Apklausti universitetų (Vilniaus pedagoginio (n = 106), Klaipėdos (n = 98), Vytauto didžiojo (n = 76), Kauno technologijos

($n = 72$) universitetų, Aukštosios vadybos mokyklos (ISM) ($n = 55$), VU Kauno humanitarinio fakulteto ($n = 47$), Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos ($n = 32$), KTU Panevėžio fakulteto ($n = 29$), kolegijų (Vakarų Lietuvos verslo ($n = 30$), Marijampolės ($n = 29$)) ir aukštesniųjų mokyklų (Panevėžio A. Domaševičiaus medicinos mokyklos ($n = 75$), Kauno politechnikumo ($n = 24$)) studentai. Apklausta 80% bakalauro studijų ir 20% magistro lygmens studentų. 73% tiriamųjų studijavo socialinius ir humanitarinius, 21% — inžinerinius ir 6% — gamtos mokslus. Dauguma studentų, t. y. 92% ($n = 654$), yra lietuviai, likusieji 8% ($n = 58$) — kitataučiai Lietuvos gyventojai. Nors tiriamųjų imties lietuvių ir nelietuvių santykis nėra proporcingas, bet jis rodo bendrą tautinės sudėties vaizdą Lietuvoje.

Iš viso apklausta 712 respondentų. Studentų imties demografinės charakteristikos tokios: vyrų 39,6%, moterų 60,4%, amžius svyruoja nuo 18 iki 29 metų, vidurkis — 21,8 metų, standartinis nuokrypis $SD = 4,84$ metų.

Metodika. Psichologijos moksle iki šiol nėra nustatyta vieningo tautinio tapatumo tyrimo metodo ir nėra išskirtos pagrindinės šio fenomeno dimensijos. Tiriant apsispręsta šį teoriškai abstraktų ir sudėtingą socialinį-psichologinį reiškinį atskleisti per socialinių nuostatų tyrimo prizmę. Konstruojant matavimo instrumentą buvo siekiama, kad respondentų nuostatos atsiskleistų netiesiogiai, iš daugybės turinio prasme specialiai nenuosekliai pateikiamų teiginių. Taikant šią strategiją, dirbama ne su pavieniais teiginiais, bet operuojama indeksais ir skalėmis. Rengiant tyrimą pasirinktas penkių pakopų Likerto skalės atsakymo formatas nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“. Pavyzdžiui, „Tautinė priklausomybė man yra reikšminga“ — galimi atsakymai: „tikrai ne“, „lyg ir ne“, „nežinau“, „lyg ir taip“, „tikrai taip“. Tautinį tapatumą parodančios nuostatos konkretizuotos 33 teiginiais. Taikant faktorinę validaciją, šių teiginių (testo žingsnių) pagrindu, vėliau rengiamos skalės. Pirminiai teiginiai faktorinės analizės būdu sutankinti į 11 skalių.

Empirinis Lietuvos studentų tautinio tapatumo nuostatų tyrimas atliktas taikant anoniminę apklausą. Apklausa atlikta auditorijose, kuriose buvo 25—30 žmonių grupės. Anketos pildomos apie 30 min, anketų grįžtamumo kvota siekė 92%.

Respondentų duomenys apdoroti naudojant statistinius metodus: faktorinę, klasterinę analizę, daugiamates skales ir kt.

REZULTATAI

Socialinių nuostatų tyrimai susiję su daugybe problemų: viena jų — tyrimo struktūros parengimas, ypač teiginių formuluotės. Šio tyrimo metu, remiantis Lietuvos ir užsienio mokslininkų sukaupta patirtimi tautinio tapatumo tyrimų srityje, pateikta fenomenologiškai įvestų požymių struktūra, kuri vėliau analizuojama.

Kai kurių tyrėjų požiūriu, tautiškumo nuostatos formuojasi tam tikra nuoseklia tvarka: nuo neutralaus požiūrio į tautiškumą dviem priešingomis kryptimis — pirma, link kosmopolitizmo, antra, link nacionalizmo (Dekker et al., 2003). Kadangi nuostatų spektras gali būti platus, tad konstruojant tyrimo struktūrą siekta aprėpti kuo daugiau tautinį tapatumą parodančių rodiklių. Taigi socialinių nuostatų skalė sudaryta iš 33 testo žingsnių, kurių semantika atskleidžia įvairius, gana skirtingus tautinio tapatumo aspektus.

Faktorinė validacija tyrimo metu naudota kaip pagrindinis skalių sudarymo metodas. 1 lentelėje parodyta diagnostinio instrumento skalių struktūra ir psichometrinės kokybės charakteristikos². Instrumento kokybė svyruoja nuo labai geros iki patenkinamos. Turint omenyje, kad šio tyrimo metu analizuojami grupiniai, bet ne individualūs duomenys, gautų skalių psichometrinė kokybė yra priimtina.

Tautiškumo nuostatos, kaip ir kitos socialinės, kinta nuo teigiamo iki neigiamo poliaus, šiuo atveju — nuo kraštutinių nacionalistinių iki kosmopolitinių, todėl lentelėje skalės pateiktos mėginant šiek tiek laikytis nuoseklumo: nuo hipertrofuotai pozityvių (nacionalistinių) iki negatyviausių (kosmopolitinių) nuostatų.

Siekiant aiškesnės ir labiau apibendrintos studentų tautinio tapatumo požymių struktūros, buvo atlikta tautiškumo nuostatų skalių vertinimo daugiapakopė faktorinė analizė. Aiškumo dėlei, rezultatai nėra pristatomi išsamiai ir nuosekliai, pagal nueitą ilgą tyrinėjimo kelią, bet pateikiamas gautas galutinis rezultatas, pasiektas atlikus visą grandinę faktorizacijų: kai kurias skales sujungiant, o kai kurias kategorijas, „griaunančias“ faktorinės analizės modelį, eliminuojant.

Galutiniai tautinio tapatumo nuostatų faktorinės analizės duomenys leidžia kalbėti apie jų dvimatę struktūrą (žr. 2 lent.). Nuostatos gana aiškiai poliarizuojasi į dvi, kartais viena kitą panei-

² Nurodyti statistiniai rodikliai: 1) Cronbach- α koeficiento reikšmės; 2) vidutinė interkoreliacija tarp testo žingsnių, taip pat minimali bei maksimali koreliacija; 3) i / tt — skiriamoji geba; 4) L — faktorinis svoris; 5) faktorinio modelio bendroji paaiškinta sklaida.

I lentelė. Tautiškumo nuostatų skalė

Skalės (indekso) pavadinimas	Skalėje apibendrinti teiginiai	i / tt	L	%
„Nacionalistinis požiūris į tautiškumą“	<ul style="list-style-type: none"> Man rūpi, kad Lietuva atgautų savo prarastas teritorijas (M = 1,75, SD = 1,42) Lietuvių tauta geresnė už kitas pasaulio tautas (M = 1,18, SD = 1,20) 		0,74 0,69	12
„Tautiškai angažuota pozicija“ (subjektyvi tautiškumo svarba asmeniui) $\alpha = 0,67$ 0,36 0,14—0,50	<ul style="list-style-type: none"> Aš esu Lietuvos patriotas (M = 2,16, SD = 1,35) Tautinė priklausomybė man yra reikšminga (M = 2,54, SD = 1,31) Aš manau, kad žmogui svarbu būti vienos ar kitos tautos atstovu (M = 3,15, SD = 1,14) Mano šeimoje visuomet buvo puoselėjamas tautiškumas (M = 2,15, SD = 1,32) 	0,57 0,50 0,33 0,43	0,76 0,74 0,64 0,61	28
„Tautiškumo įtaka asmeniui“	<ul style="list-style-type: none"> Tautiškumas turi įtakos mano pažiūroms, gyvenimo filosofijai (M = 1,95, SD = 1,35) Tautiškumas turi įtakos mano elgesiui, gyvenimo tikslams (M = 2,04, SD = 1,32) 		0,88 0,87	13
„Kultūriniai ir pilietiniai išpareigojimai tautai“ $\alpha = 0,84$ 0,37 0,12—0,58	<ul style="list-style-type: none"> Man rūpi tautiškumo išlaikymas ir tradicijų puoselėjimas (M = 2,99, SD = 1,09) Man rūpi lietuvių kalbos saugumas (M = 3,18, SD = 1,05) Kiekvieno lietuvių pareiga saugoti tautos orumą (M = 3,26, SD = 0,93) Man rūpi lietuvių tautos dabartis ir ateitis (M = 3,39, SD = 0,85) Man rūpi Lietuvos teritorijos saugumas (M = 3,27, SD = 1,03) Kiekvieno lietuvių pareiga priešintis tautiškumo menkinimui (M = 3,23, SD = 0,96) Aš jaučiuosi išpareigojęs ginti lietuvių tautą (M = 2,39, SD = 1,25) Aš domiuosi Lietuvos praeitimi, istorija (M = 2,82, SD = 1,19) Aš nerimauju, kad Lietuva greitai nutautės (M = 2,19, SD = 1,41) 	0,67 0,64 0,64 0,55 0,66 0,57 0,54 0,41 0,34	0,75 0,72 0,72 0,68 0,64 0,64 0,56 0,55 0,39	28
„Identifikacija kaip socializacijos ir adaptacijos išdava“ $\alpha = 0,71$ 0,33 0,25—0,46	<ul style="list-style-type: none"> Mano manymu, žmogaus tautybę lemia emocinis ryšys su tauta (M = 0,35, SD = 0,48) Mano manymu, žmogaus tautybę lemia orientacija į tautos kultūrinės tradicijas (M = 0,37, SD = 0,48) Mano manymu, žmogaus tautybę lemia auklėjimas tautos tradicijų dvasia (M = 0,40, SD = 0,49) Mano manymu, žmogaus tautybę lemia susirūpinimas savo valstybe (M = 0,22, SD = 0,41) Mano manymu, žmogaus tautybę lemia dalyvavimas tautos politiniame gyvenime (M = 0,14, SD = 0,35) 	0,46 0,50 0,46 0,48 0,44	0,74 0,72 0,66 0,63 0,53	29
„Genetinis veiksnys“ (su (–) ženklu)	<ul style="list-style-type: none"> Mano manymu, žmogaus tautybę lemia tėvų tautybė (kilmė) (M = 0,86, SD = 0,34) 			
„Topografinis veiksnys“	<ul style="list-style-type: none"> Mano manymu, žmogaus tautybę lemia gyvenamoji vieta (M = 0,50, SD = 0,50) 			
„Kalbinis (lingvistinis) veiksnys“	<ul style="list-style-type: none"> Mano manymu, žmogaus tautybę lemia kalba (M = 0,55, SD = 0,50) 			
„Tautiškumo refleksija“ $\alpha = 0,65$ 0,38 0,31—0,43	<ul style="list-style-type: none"> Aš dažnai pamąstau apie savo tautinę priklausomybę dabar (M = 1,27, SD = 1,38) Anksčiau aš dažnai svarstydavau savo tautiškumo klausimą (M = 0,73, SD = 1,08) Kartais aš pamąstau apie tai, kas lemia žmogaus tautybę arba, kitais žodžiais tariant, nuo ko priklausau, kad žmogus yra lietuvis, rusas, lenkas ir t. t. (M = 1,62, SD = 1,44) 	0,51 0,44 0,42	0,81 0,76 0,73	59
„Tautinis apsisprendimas“	<ul style="list-style-type: none"> Aš manau, kad žmogus gali pasirinkti tautybę (M = 1,94, SD = 1,60) 			
„Antietnocentrinės“ (sąlygiškai kosmopolitinės) nuostatos $\alpha = 0,53$ 0,22 0,09—0,34	<ul style="list-style-type: none"> Aš privengiu kalbėti apie tautiškumą, nes tai mane erzina (M = 1,00, SD = 1,20) Aš manau, kad Lietuvai atgavus nepriklausomybę tautiškumas prarado savo vertę (M = 1,66, SD = 1,40) Tautiškumas man reikšmingas tik tam tikrais gyvenimo momentais (M = 1,90, SD = 1,43) Patriotiškumą 21-ame amžiuje aš vertinu kaip žingsnį atgal, todėl mane erzina kalbos apie patriotiškumą (M = 1,32, SD = 1,27) 	0,33 0,44 0,31 0,20	0,67 0,64 0,63 0,50	21

2 lentelė. Tautinį tapatumą parodančių nuostatų galutiniai daugiapakopės faktoriinės analizės duomenys

Faktoriai	1 faktorius 27,8%		2 faktorius 23,3%	
	Tradicinis tautiškumas L	Cronbach- α	Modernus tautiškumas L	Cronbach- α
„Etnocentrizmas“ (15 testo žingsnių)	0,74	0,88	-0,35	
„Nacionalistinis“ požiūris į tautiškumą (2 testo žingsniai)	0,56	—	-0,02	
„Nuosaikus ir racionalus“ požiūris į tautinį apsisprendimą (7 testo žingsniai)	0,53	0,71	0,16	
„Refleksyvus ir demokratinis“ požiūris į tautiškumą (5 testo žingsniai)	0,39		0,72	0,47
„Antietnocentrizmas (sąlyginis kosmopolitizmas)“ (4 testo žingsniai)	-0,33		0,71	0,53
Bendras testo žingsnių skaičius 33		0,83		0,53

3 lentelė. Studentų pritarimo tautiškumo nuostatomis reitingas, sudarytas pagal atskiras sritis: „etnocentrizmą“, „refleksyvų ir demokratinį“, „nuosaikų ir racionalų“ požiūrį į tautinį apsisprendimą, „antietnocentrizmą“ ir „nacionalizmą“

Subskalių (indeksų) pavadinimai	Teiginių skaičius	Vidurkis	Standart. paklaida	Standart. nuokrypis	Min. pritari- mas	Maks. pritari- mas	Vidutinis pritari- mas
	Vnt.	M	SD	SE	%	%	%
„Etnocentrizmas“	15	2,47	0,73	0,03	43,1	92,3	67,7
„Refleksyvus ir demokratinis“ požiūris į tautiškumą	5	1,98	0,66	0,02	9,9	86,7	53,3
„Nuosaikus ir racionalus“ požiūris į tautinį apsisprendimą	7	1,64	0,80	0,03	14,6	55,1	34,9
„Antietnocentrinės“ nuostatos (sąlygiškai „kosmopolitinės“)	4	1,42	0,85	0,03	13,9	44,4	26,8
„Nacionalistinis“ požiūris į tau- tiškumą	2	1,30	0,99	0,04	8,4	26,4	17,4

Pastaba. $N_{\min.} = 697$, $N_{\max.} = 712$.

giančias dedamąsias — „tradicinį“ ir „modernų“ požiūrį į tautiškumą. Reikia pastebėti, kad faktoriinės analizės duomenų statistinis tinkamumas yra toleruotinas. KMO rodiklis siekia 0,50, taigi jis nėra aukštas, bet paaiškintos sklaidos rodikliai pakankami. Visas dviejų faktorių modelis paaiškina 51,1% tiriamų požymių sklaidos.

Faktoriuje susitelkusius kintamuosius galima interpretuoti teoriškai. Gautas modelis yra ir teoriškai prasmingas, ir statistiškai grynas. 2 lentelėje matyti, kad pirmo faktoriaus kintamieji gana aiškiai semantiškai parodo „tradicinį“ požiūrį į tautiškumą, o antro sutankinti kintamieji — „modernų“. Į pirmą faktorių patenka tokios skalės kaip „etnocentrizmas“ (gautas sujungus „tautiškai angažuotos pozicijos“, „tautiškumo įtakos asmeniui“ ir „kultūrinių bei pilietinių įsipareigojimų tautai“ skalės ($Cronbach-\alpha = 0,86$)), „nacionalistinis“ ir „nuosaikus ir racionalus“ požiūris į tautinį apsisprendimą (gautas sujungus „identifikacijos, kaip

socializacijos ir adaptacijos išdavos“, „lingvistinio veiksnio“ ir „topografinio veiksnio“ skalės ($Cronbach-\alpha = 0,70$)), į antrą — „refleksyvus ir demokratinis“ (gautas sujungus „tautiškumo refleksijos“, „genetinio veiksnio“ ir „tautinio apsisprendimo“ skalės ($Cronbach-\alpha = 0,50$)) ir „antietnocentrizmas“ požiūris į tautiškumą. Reikia pastebėti, kad skalėms suteikti sąlygiški (darbiniai) pavadinimai, kurių konotacija gali šiek tiek skirtis nuo tradicinės moksle vartojamos prasmės.

Kiekvienas tautiškumo skalės teiginys ir kiekviena faktoriinės analizės būdu sutankinta skalė leidžia įvertinti tam tikrą tautinio tapatumo dimensiją. Pritarimo tautiškumo nuostatų skalėms statistiniai duomenys ir pritarimo reitingai pateikti 3 lentelėje.

Tyrimo metu nustatyta, kad studentų vidutinis pritarimo procentas teiginiams, rodantiems „tradicinį“ (50,4%) ir „modernų“ (48,3%) požiūrį į tautiškumą, yra gana panašus.

REZULTATŲ APTARIMAS

Faktorinės analizės metodai leido nustatyti asmens tautinio tapatumo vidaus struktūrą. Tačiau prasminga ieškoti ir apibendrintos, visuminės identiteto struktūros. Tai galima padaryti visus tautinio tapatumo kintamuosius nagrinėjant vienu metu. Šiam uždaviniui įgyvendinti naudojamas daugiamačių skalių metodas (MDS).

Į MDS modeli įtrauktos trys skalės, parodančios „tradicinį“ požiūrį į tautiškumą („etnocentrizmą“, „nacionalistinį“ požiūrį į tautiškumą ir „nuosaičių ir racionalų“ požiūrį į tautinį apsisprendimą) ir dvi skalės — „modernųjį“ („antietnocentrizmą ar sąlyginį kosmopolitizmą“ bei „refleksyvų ir demokratinį“ požiūrį į tautiškumą). MDS rezultatai, besiremiantys gana aukštu modelio statistiniu grynumu (Stress = 0,09, RSQ = 0,97), pateikti 1 paveiksle.

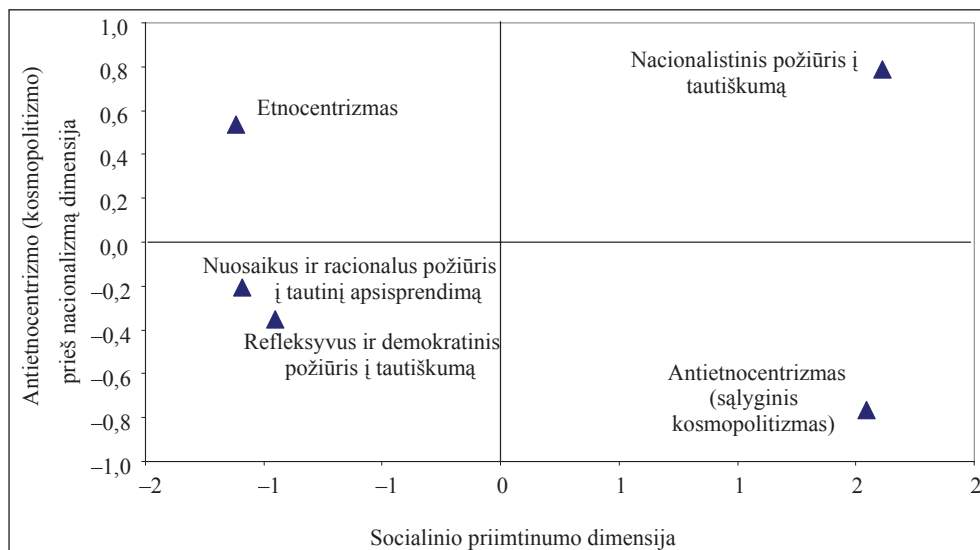
Kaip matyti, MDS rezultatai atskleidžia prasmingą nagrinėjamų požymių kompleksinę struktūrą. Pasitelkus šį modelį, gautas psichosemantines dimensijas galima teoriškai interpretuoti, įvardijant x ir y ašis. Šiuo atveju abscisių ašį sąlygiškai galima vadinti „socialinio priimtimumo“ dimensija, ordinačių — „antietnocentrizmo (kosmopolitizmo) prieš nacionalizmą“ dimensija.

Matyti, kad vertikaliosios (ordinačių) ašies atžvilgiu labiausiai vienas nuo kito nutolę „antietnocentrizmas (kosmopolitizmas)“ ir „nacionalistinis“ požiūris į tautiškumą. Šių skalių nutolimas erdvėje patvirtina jų poliškumą. Tarp šių dviejų polių logiška seka išsirikiavusios visos kitos tautinio tapatumą parodančios nuostatų dimensijos. Taigi gautą skalę galima interpretuoti kaip nuoseklią tautinio tapatumo skalę, besitęsiančią nuo kraštutinio „antietnocentrizmo (kosmopolitizmo)“,

„refleksyvaus demokratinio“, „nuosaičių ir racionalaus“, „etnocentrizmo“ iki kito kraštutinio „nacionalistinio“ požiūrio į tautiškumą. Galima teigti, kad gautas tautinio tapatumo raiškos gradacijos modelis rodo kelis Lietuvos studentų nuostatų kritinius būvius. Šis modelis akivaizdžiai atskleidžia tautinio tapatumo raiškos kultūrinį specifiškumą. Apie tai leidžia spręsti tautinio tapatumo tyrimų analizė, pavyzdžiui, amerikietiškoje kultūroje. Kadangi Amerikos mokslininkai kosmopolitizmą supranta labiau kaip normą, tai jų tyrimai akcentuoja etnocentrizmo poliems atstovaujančias tautinio tapatumo kritines gradacijas (Kosterman, Feshbach, 1989; Blank, Schmidt, 2003). Lietuvos gyventojų istorinė patirtis yra susiklosčiusi taip, kad į atsiribojimą nuo tautiškumo, kosmopolitizmą žiūrима kaip į negatyvų reiškinį. Todėl lietuvių ir amerikiečių tautiškumo raiškos gradacijų modelių atskaitos taškai aiškiai nesutampa.

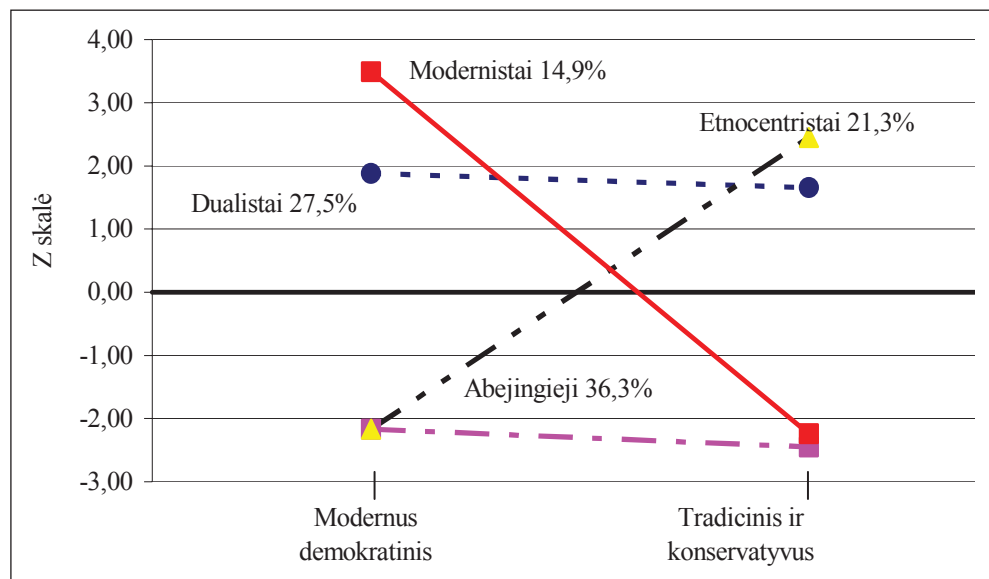
Tautinio tapatumo raiškos gradacijos modelis atskleidžia nuoseklią Lietuvos studentų tautinio tapatumo raiškos laipsnių seką. Nors šis modelis tarytum atskleidžia trivalią tiesą, bet jis kartu yra ir labai svarbus metodologinio konstrukto validumo įrodymas.

Horizontaliojoje (abscisių) ašyje taip pat matyti ryškus poliškumas. Išryškėja dvi priešybės, kurias vienija socialinio priimtimumo—nepriimtimumo dimensija. „Nacionalistinis“ ir „antietnocentrizmas (sąlygiškai kosmopolitizmas)“ požiūriai į tautiškumą patenka į skirtingus diagramos erdvės plotus, lyginant su „etnocentrizmas“, „nuosaičių—racionaliu“ ir „refleksyviu demokratinium“. MDS skalės kairėje pusėje matyti socialiai patrauklesni, priimtinesni požiūriai į tautiškumą, kurie nuo ašies centro yra nutolę apytikriai per 1 punktą. Šiai grupei priklauso „etnocentrizmas“, „nuosai-

1 pav. MDS modelis

2 pav. Studentų statistiniai tipai, susiklostantys pagal „modernų demokratinį“ ir „tradicinį konservatyvų“ požiūrį į tautiškumą

kus—racionalus“ ir „refleksyvus demokratinis“ požiūris į tautinį apsisprendimą. Dešinėje, nutolę nuo ašių net per 2 punktus, yra „nacionalistinis“ ir „kosmopolitinis“ požiūriai. Taigi „nacionalizmas“ ir „antietnocentrizmas (sąlyginis kosmopolitizmas)“, kaip matyti, supanašėja socialinio priimtumo prasme. Skirtumas tarp socialiai patrauklių ir nepatrauklių tautiškumo pozicijų — nemenkas, siekia net apie 3 punktus.

Taigi gautas MDS modelis pagal tiriamųjų požiūrį į tautiškumą leidžia pagrįstai kalbėti apie asmens angažavimosi tautybei skalę nuo vienos iki kitos kraštutinės pozicijos (nuo „nacionalizmo“ iki „antietnocentrizmo (sąlyginio kosmopolitizmo)“) ir apie skalę požiūrių į tautiškumą socialinio priimtumo prasme (nuo socialiai priimtino „etnocentristinio“ iki nepriimtino „nacionalistinio“).

Naudojant klasterinę analizę (*K-Mean Cluster Analysis*), tyrimo metu bandoma identifikuoti konkrečius studijuojančio jaunimo statistinius tipus, susiklostančius pagal jų „modernų demokratinį“ ir „tradicinį konservatyvų“ požiūrį į tautiškumą. Klasterizacijos rezultatai pateikti 2 paveiksle. Paaiškėjo, kad pagal požiūrį į tautiškumą egzistuoja keturios pakankamai skirtingai profiliuotos studijuojančiojo jaunimo grupės.

Grupę, sąlygiškai pavadintą „modernistais“, sudaro mažiausias tiriamųjų skaičius (14,9%). Šios grupės studentų „modernus demokratinis“ požiūris į tautiškumą išreikštas stipriai, o „tradicinis konservatyvus“ silpnai. Šiam tipui priklausantis asmenys į tautiškumą, ko gero, linkę žiūrėti gana paviršutiniškai. Jie nėra tautiškai angažuoti, nesijaučia savo šalies patriotais, nevertina tradicinių tautinių vertybių. Komentuojamam tipui priklaus-

santis asmenys, regis, labiausiai jaučiasi esą „pasaulio piliečiais“. Galima daryti prielaidą, kad savo gerovę jie sieja ne su dvasinėmis vertybėmis, o su materialinių poreikių tenkinimu („mano tėvynė ten, kur man gerai“).

Penktadaliui tiriamųjų (21,3%) būdingos priešingos charakteristikos. Ši grupė sąlygiškai vadinama „etnocentristais“. Jie laikosi „tradicinio“ požiūrio į tautiškumą, o „modernus demokratinis“ požiūris išreikštas silpnai. Asmenys, priklausantys šiai grupei, yra stipriai tautiškai angažuoti, išipareigoję tautai, pripažįstantys tautines vertybes ir tradicijas. „Etnocentristų“ elgesiui, pažiūroms, gyvenimo filosofijai, tikslams didžiulę įtaką daro tautiškumas. Juos sieja stiprus emocinis ryšys su tauta. Jie mano esą tautos patriotais, nerimauja dėl Lietuvos ateities ir savo ateitį sieja su ja.

Studentų grupė, kurioje pakankamai stipriai išreikštas tiek „modernus“, tiek „tradicinis“ požiūris į tautiškumą, vadinama „dualistais“. Šiam statistiniam tipui priskirta daugiau kaip ketvirtadalis tiriamųjų (27,5%). Šių asmenų pažiūrų struktūra rodo dualistinį pradą. Jų nuomonė apie tautiškumą nevienareikšmiška. Nors jų požiūris, viena vertus — „tradicinis“, kita vertus — „modernus“, tačiau abiem atvejais gana ryškiai išreikštas. Taigi galima tikėtis, kad tautiškumo prasme tai pats lanksčiausias tipas. Tokie asmenys linkę laikytis tradicinių bendruomeninių vertybių, tačiau nėra pernelyg konservatyvūs arba etnocentristiški. Jiems svarbus tautiškumas, jie paiso tautinių vertybių, bet nėra aklaai susisaistę tautine priklausomybe. Galima spėti, kad šie asmenys mato bei supranta globalizacijos procesus ir kartu jaučiasi laisvi savo sprendimais.

Gausiausiai tiriamųjų grupei būdingas silpnai išreikštas bet koks požiūris į tautiškumą — tai tautiniu požiūriu indiferentiška grupė. Matyt, pagrįstai ši grupė pavadinta „abejingaisiais“ (36,3%). Šios grupės tiriamųjų gausą galbūt paaiškintų gana paprastas pavyzdys. Kaip žinoma, tautiškumas ir pilietiškumas yra glaudžiai susiję, o pastaruoju metu kaip tik pastebimas ryškiai susilpnėjęs jaunimo pilietiškumas, atsiskleidžiantis beveik per kiekvienių rinkimus ar referendumą. Todėl gautas rezultatas neturėtų stebinti. Tačiau klausimas, kodėl studentai tautiškumui abejingi, nėra paprastas. Aiškinantis šį reiškinį galima kelti tik kai kurias hipotetines prielaidas, pavyzdžiui: galbūt aplinka tautiškumo neišugdo, galbūt jaunimas jaučiasi nusivylęs, praradęs tikėjimą fundamentaliomis bendruomeninėmis vertybėmis ir pan.

Baigiant galima pastebėti, kad tyrimo metu gauta prasmingai interpretuojamos faktinės medžiagos apie Lietuvos studentų tautinio tapatumo raišką, tautinį tapatumą parodančių nuostatų lygius, jų poliarizaciją. Ateityje būtų tikslinga atskleisti išorinius veiksnius ir nepriklausomus kintamuosius, paaiškinančius tautinio tapatumo raišką tarp studentų.

IŠVADOS

1. Pasiteisino pasirinktas natūralios populiacijos individualių socialinių nuostatų tyrimas ano-

niminiu klausimynu. Tai leidžia identifikuoti statistiškai gryną ir teoriškai interpretuojamą tautinio tapatumo nuostatų struktūrą.

2. Empirinis nuostatų tyrimas parodė, kad tautinis tapatumas sudėtingas, daugiamatis darinys. Faktorinės validacijos būdu išskirti studentų tautinio tapatumo nuostatų rodikliai: „nacionalistinis“ požiūris į tautiškumą, „etnocentrizmas“, „nuosaikus ir racionalus“ požiūris į tautinį apsisprendimą, „refleksyvus ir demokratinis“ požiūris ir „antietnocentrizmas (sąlyginis kosmopolitizmas)“.
3. Kompleksiniame tautinį tapatumą parodančių nuostatų struktūros modelyje, gautame taikant daugiapakopę faktorinę analizę, išryškėjo apibendrinta dvimatė jų struktūra. Nuostatos gana aiškiai poliarizavosi į „tradicinio“ ir „modernaus“ tautiškumo dedamąsias.
4. Naudojant multidimensinę skalę (MDS), gautas studentų tautinio tapatumo raiškos gradacijos modelis, kuris parodo tautiškumo būvių seką: „nacionalistinį“, „etnocentristinį“, „nuosaikų ir racionalų“, „refleksyvų ir demokratinį“ bei „antietnocentristinį (sąlygiškai kosmopolitinį)“ požiūrį į tautiškumą.
5. Tautinio identiteto prasme egzistuoja tipologinė įvairovė. Klasterinės analizės būdu gauti keturi studentų statistiniai tipai, susiklostantys pagal tautiškumo nuostatų raišką: „modernistai“, „etnocentristai“, „dualistai“ ir „abejingieji“.

LITERATŪRA

- Abell, J., Condor, S., Stevenson, C. (2006). „We are an island“: Geographical imagery in accounts of citizenship, civil society, and national identity in Scotland and in England. *Political Psychology*, 27 (2), 207—226.
- Anderson, B. (1999). *Įsivaizduojamos bendruomenės (apmąstymai apie nacionalizmo kilmę bei plitimą)*. Vilnius: Baltos lankos.
- Blank, T. (2003). Determinants of national identity in East and West Germany: An empirical comparison of theories on the significance of authoritarianism, anomie, and general self-esteem. *Political Psychology*, 24 (2), 259—288.
- Blank, T., Schmidt, P. (2003). National identity in a United Germany: Nationalism or patriotism? An empirical test with representative data. *Political Psychology*, 24 (2), 289—306.
- Citrin, J., Wong, C., Duff, B. (2000). The meaning of American national identity: Patterns of ethnic conflict and consensus. In R. Ashmore, L. Jussim, D. Wilder (Eds.), *Social Identity, Inter-Group Conflict and Conflict Resolution* (pp. 71—101). New York: Oxford University Press.
- Dekker, H., Malova, D., Hoogendorn, S. (2003). Nationalism and its explanations. *Political Psychology*, 24 (2), 345—377.
- Dekker, H. (2001). Nationalism, its conceptualization and operationalization. In K. Phalet, A. Orkeny (Eds.), *Ethnic Minorities and Interethnic Relations in Context: A Dutch — Hungarian Comparison* (pp. 113—137). Aldershot, UK: Ashgate.
- Giles, H., Taylor, D. M., Lambert, W. E., Albert, G. (1976). Dimensions of ethnic identity: An example from Northern Maine. *The Journal of Social Psychology*, 100, 11—19.
- Huddy, L. (2001). From social to political identity: A critical examination of social identity theory. *Political Psychology*, 1 (1), 127—155.
- Kosterman, R., Feshbach, S. (1989). Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 10 (2), 257—274.
- Kroger, J. (2000). *Identity Development: Adolescence Through Adulthood*. London: Sage Publications.
- Muldoon, O. T., Trew, K., Todd, J., Rougier, N., McLaughlin, K. (2007). Religious and national identity after the Belfast Good Friday Agreement. *Political Psy-*

chology, 28 (1), 89—103.

Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin*, 108 (3), 499—514.

Phinney, J. S., Rosenthal, D. A. (1992). Ethnic identity development in adolescent children's ethnic socialization. In G. R. Adams, T. P. Gullotta, R. Montemayor (Eds.), *Adolescent Identity Formation* (pp. 145—172). Newbury Park, CA: Sage.

Phinney, J. S. (1989). Stages of ethnic identity in minority group adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 9, 34—39.

Salazar, J. M. (1998). Social identity and national identity. In S. Worchel, J. Morales, D. Paez, J. C. Deschamps (Eds.), *Social Identity* (pp. 1—23). London: Sage Publications.

Sears, D. O., Henry P. J. (1999). Ethnic identity and group threat in American politics. *The Political Psychologist*, 4 (2), 12—17.

Transue, J. E. (2007). Identity salience, identity acceptance, and racial policy attitudes: American national identity as a uniting force. *American Journal of Political Science*, 51 (1), 78—91.

UNIVERSITY STUDENTS AT THE CROSSROADS OF NATIONAL IDENTITY DECISIONS (EMPIRICAL APPROACH)

Dalia Antinienė

Kaunas University of Technology, Kaunas, Lithuania

ABSTRACT

The article presents the research of attitudes that reflect national identity in Lithuanian student population. The aim of the research was to determine the subject matter and expression peculiarities of the national identity among Lithuanian students.

National identity attitudes were investigated with the help of an original, anonymous closed-type questionnaire. The attitudes that reflect national identity were presented by employing 33 statements. 712 students from nine universities, two colleges, and two institutions of higher education were surveyed in total.

The following dimensions of Lithuanian students' attitudes that reflect national identity were indicated with the help of factorial validation: "ethnocentricity", "reflective and democratic" attitude towards national identity, "moderate and rational" attitude towards national identity, "anti-ethnocentric" attitude towards national identity (relatively cosmopolitan), "nationalistic" attitude towards national identity (17.4%). After the application of different factorial analysis models, the attitudes that reflect the national identity were revealed to polarize quite clearly into two following constituents that sometimes even contradicted each other: "modern" and "traditional" attitudes towards national identity.

Multidimensional Scaling (MDS) was used for the identification of total identity structure. A model of the gradation of the national identity expression was obtained, where several critical states of the student attitudes were clearly revealed.

With the help of K-Mean Cluster Analysis, particular statistical types of academic youth were identified in the research. Rather differently profiled groups of academic youth (depending on national identity) were found to exist. Four following statistical types of Lithuanian students were distinguished according to the expression of national identity attitudes: "modernists" "ethnocentrists", "dualists", and "indifferent".

Keywords: national identity, social attitudes, cosmopolitanism, ethnocentrism.

Gauta 2007 m. lapkričio 13 d.
Received on November 13, 2007

Priimta 2008 m. vasario 20 d.
Accepted on February 20, 2008

Dalia Antinienė
Kauno technologijos universitetas
(Kaunas University of Technology)
K. Donelaičio g. 20, LT-44239 Kaunas
Lietuva (Lithuania)
Tel +370 37 771174
E-mail dalia.antinene@ktu.lt